

K problematice koncentrace středověkého osídlení na Tábořsku

RUDOLF TECL

Podrobné výzkumy v řadě katastrů různých oblastí Německa dokázaly, že i ve zdánlivě jednotných katastrech nacházíme další sídliště, zaniklá během 10. až 13. století. Potvrdily, že zánik vesnic v druhé polovině 14. a v 15. století není jedinou změnou ve struktuře středověkého osídlení. Existence většího počtu pohřebišť a malých sídlišť v katastrech dnešních osad naznačuje odlišnou strukturu osídlení v raném a počínajícím vrcholném středověku ve srovnání se situací pozdější doby. Vedle archeologických zjištění přináší další podstatná fakta k poznání těchto malých sídelních jednotek písemné prameny diplomatického charakteru. Údaje listin typu „in tribus Juchisis et in tribus Berchosis“ se vysvětlují existencí několika oddělených skupin dvorů, usedlostí či drobných osad v hranicích katastrů dnešních vesnic některých částí Německa. O řadě obcí v těchto oblastech je známo, že vznikly spojením pěti až šesti drobných, starších sídlišť.

Veškeré tyto poznatky zahraničního bádání přinesl do naší literatury v nedávné době Miroslav Štěpánek ve svých široce koncipovaných studiích k problematice strukturálních změn středověkého osídlení.¹ Na konkrétní možnost využití uvedených závěrů pro naše podmínky naposledy upozornil Josef Žemlička na okraji své analytické práce o středověkém osídlení Zbraslavska. Zde poukázal na několik analogických případů, i když mladšího data, z písemných pramenů domácí proveniencí.² V tomto kontextu je třeba upozornit na jeden z jevů, dokládající na Tábořsku proces koncentrace osídlení. Nutno zdůraznit dva momenty tohoto jevu. Zaprvé je to okolnost, vyplývající z pohledu na mapu, že se v tomto regionu vyskytuje několik dvojic lokalit, z nichž jedna, vždy menší (menší ve významu velikosti sídliště i počtu obyvatel), nese deminutivní formu názvu lokality větší, a navíc obě leží v těsné blízkosti.

V druhém případě je závažným poznatkem fakt, že právě na dnešním Tábořsku máme prostřednictvím písemných pramenů od druhé poloviny 13. století doloženou existenci lokalit (přesně řečeno dvojic lokalit) nesoucích původně stejné jméno. Později však, v důsledku koncentrace osídlení, jedna z lokalit, menší a méně významná, přijímá deminutivní formu názvu první osady nebo alespoň dochází k rozlišení názvu zpravidla pomocí přívlastku Malá (é), Menší, zatímco u první mnohdy nacházíme kontrastní Velká (é), Větší ap.

Povšimněme si nyní podrobněji těchto naznačených jevů. Zvláště při zkoumání prvního je nutno kriticky hodnotit každou dvojici lokalit případ od případu. Je pochopitelné, že dvojice lokalit Dražice — Dražičky nepřináší ke zkoumané sídelní problematice nic zásadního, protože obě lokality jsou od sebe vzdáleny vzdušnou čarou cca 4 km a každá z nich leží navíc na opačném břehu řeky Lužnice. Daleko bližší naší otázce by mohl být vztah dvou lokalit — Hlasiva a blízkého Hlasívka (resp. Malého Hlasiva). V tomto případě však díky písemnému svědectví víme, že lokalita Hlasívko je podstatně mladšího data

a vznikla na „zeleném drnu“ až roku 1744, kdy po požáru (Velkého) Hlasiva se část obyvatelstva odtud vystěhovala a nedaleko svého původního, ohněm zpusťoseného sídliště si založila novou osadu.³

Na vlastním Tábořsku nám tak zbývají pouze dvě dvojice lokalit, na nichž lze demonštrovat problematiku koncentrace osídlení. Prvým případem je dvojice osad Pohnání a Pohnánc (tj. Malé Pohnání). Nacházejí se v severovýchodní části studovaného regionu a jsou od sebe minimálně vzdáleny (zpravidla několik set metrů). Počátky obce Pohnání přibližně určuje datace tamějšího kostela sv. Prokopa z doby před polovinou 13. století, přičemž někteří badatelé hovoří o kostele jako stavbě původně tribunové.⁴ První zmínku o lokalitě samé (resp. o vlastním kostelu) nacházíme v písemných pramenech až roku 1360.⁵ Podobně i osada Pohnánc (Malé Pohnání) je písemnými prameny poprvé doložena rovněž ve 14. století, konkrétně roku 1390.⁶

Podobnou situaci registrujeme u druhé dvojice vesnic Dědice a Dědičky, které leží v severní části Tábořska (poněkud východněji od první citované dvojice). Dědice se poprvé připomínají roku 1318, kdy se podle nich píše Řím (Rzym) z Dědic, Kladrub (Kladorub) a ze Zahrádky.⁷ Během celého 14. a 15. století patří tato lokalita příslušníkům drobných feudálních rodů písčících se s predikátem z Dědic, později i z Těmic.⁸ Podobně i nedaleká osada Dědičky je prameny uváděna ještě ve 14. století, ale na jeho samém konci, přesně roku 1398.⁹

Větší počet zmínek o existenci dvou lokalit nesoucích původně totéž jméno nám však v případě Tábořska poskytují výhradně písemné prameny. Klasickým případem je dvojice osad („uno nomine“) stejného jména Řepeč, což je vlastně mladší obdoba situace „in tribus Juchisis“ z německých oblastí. Lokality Řepeč, ležící na západ od Tábora, jsou staré i z hlediska současného toponomastického nazírání.¹⁰ Poprvé jsou uváděny v listině pražského biskupa Tobiáše z Bechyně, vydané 28. května 1283, kterou prodává Jindřichovi z Příběnic (z Rožmberka) celkem tři vesnice — dvě jménem Řepeč a třetí Bečice.¹¹ Je pravděpodobné, že všechny uvedené osady patří k původnímu starému sídelnímu ostrůvku kolem Bechyně na pravém břehu řeky Lužnice. V průběhu následující doby však dochází k postupnému odlišování těchto dvou sídlišť tak, že první, zcela jistě větší, nese dále své původní jméno Řepeč, kdežto druhá přijímá název Malá Řepeč či Řepečky. Ta již patrně během 14. století pustne do té míry, že není uváděna v žádném známém současném písemném prameni. Až roku 1616 se opět hovoří o „vsi Malé Řepčí“.¹² Zpráva z roku 1681 udává, že v „Řepečkách jest jedna chalupa, na které r. 1631 švec zůstával a spolu pozor na les za Řepčí dáti měl“.¹³ Rovněž tak roku 1655 se píše o „chalupě za Řepčí či v Řepečkách“, ve které roku 1667 přebýval Jan Musil, vápeník, a její poloha je konkretizována určením, že „ze všech stran mezuje s grunty Stáleckými“.¹⁴ Posléze ještě při prodeji stádleckého statku na počátku dvacátých let 18. století se v popise panství uvádí mezi vesnicemi i osada Řepečky.¹⁵ Je pravděpodobné, že tato lokalita (spíše v té době již asi jen jedna usedlost) zaniká během počátku 18. století. Domnívám se, že není správné ztotožňovat tuto ves, tedy Řepečky, s nedalekými Kášovicemi, jak to v devadesátých letech 18. století učinil Jaroslav Schaller. Jeho tvrzení poté převzala řada dalších badatelů včetně Antonína Profouse či Františka Roubíka.¹⁶ Kášovice vždy od druhé poloviny 14. století, kdy jsou poprvé doloženy v písemných pramenech, nesou výhradně toto MJ a v žádném dosud známém písemném dokladu (až do J. Schallera) není ani náznakem nadhozena možnost identity lokality Kášovic s Malou Řepčí (Řepečkami).¹⁷ Vodítkem pro identifikaci původního místa osady Řepečky může být označení rozsáhlé polohy v „Řepečkách“ asi uprostřed katastru obce Řepeč, ohraničené na jihu a jihozápadně myslivnou a posléze na severovýchodě dvorem Kášovice. Poloha je zajímavá i tím, že je lokalizována do

samé blízkosti obce Řepeč, od níž leží poněkud severovýchodně.¹⁸ Právě jihozápadně od myslivny, tedy poněkud mimo vlastní polohu „v Řepečkách“, na mírném svahu nad potokem, byly v roce 1906 při hloubení jamek pro lesní stromky zachyceny archeologické nálezy, patrně ze zaniklé vesnice,¹⁹ kterou však opět, asi ne zcela přesně, ztotožnila řada badatelů s Kášovicemi.²⁰ Spíše vše — pomístní označení a v jeho těsném sousedství archeologické stopy osídlení — naznačuje, že v tomto případě by se s pravděpodobností jednalo o zaniklou lokalitu Malá Řepeč (Řepečky).

Na západ od bývalé dvojice osad Řepeč a Řepečky nacházíme lokalitu Opařany. O ní nacházíme první zprávu až z počátku 15. století, z roku 1407, kdy Opařany (či snad jejich část) byly v držení kanovníků kapitulního kostela sv. Kryštofa v Týně nad Vltavou.²¹ Ale již roku 1410 se v Opařanech uvádí i svobodný statek, patrně majetek nám blíže neznámého drobného feudála.²² V seznamu poddaných uteklých z husitského Tábora zpět do svých domovů, vedeném v letech 1422—1424, se mezi jmény navrátilců objevuje i jakýsi Kubice z Opařan Větších.²³ Znamená to, že již počátkem 15. století musely být známy dvě lokality původně stejného jména, rozlišované v té době odlišným přívlastkem Větší (popř. Velké) a Menší (Malé) Opařany. Bezpečné potvrzení uvedené premisy máme doložené z roku 1437, kdy císař Zikmund zapisuje Vnůčkovi, služebníku města Hradiště hory Tábor, „Opařany dvoje arcibiskupství k Týnu a kanovnictví Vyšehradského“.²⁴ Obě osady (či jejich části) patřily tedy patrně v době předhusitské několika různým držitelům, jedna snad pražskému arcibiskupství, druhá pak kapitule vyšehradské. Kromě toho však své statky zde měla i kapitula týnská (svědectví zápisu z roku 1407) a jistou část Opařan držel svobodně nám blíže neznámý rod patrně drobného feudála (před r. 1410).²⁵ Roku 1460 zapisuje oboje Opařany král Jiří z Poděbrad přímo městu Táboru.²⁶ Ty jsou v držení města až do 20. listopadu 1548, kdy je spolu s vesnicí Skrýchovem koupil Víta mladší ze Rzavého.²⁷ I po celé 16. a první polovině 17. století máme řadu písemných dokladů, kde se důsledně uvádí ves Opařany Větší (Velké, později i Dolní) na rozdíl od osady Opařan Menších (Malých, Opařánek, popř. i Horních).²⁸ Není bez zajímavosti, že právě v Opařánkách nacházíme během první poloviny 16. století rychtáře.²⁹ Je pravděpodobné, že Opařánky nezanikly, ale někdy během druhé poloviny 17. století dochází ke spojení obou lokalit v jednu. Patrně z toho důvodu je vzniklá vesnice Opařany již během 18. a v první polovině 19. století běžně dělena na horní a dolní část (Opařany horní a dolní).³⁰ V horní části (tedy v původních Menších Opařanech) byl v letech 1657—1659 vybudován menší chrám, na jehož místě byl poté v letech 1732—1735 vystavěn barokní kostel sv. Františka Xaverského, od roku 1786 sloužící jako kostel farní.³¹

Podobnou situaci shledáváme i v případě vesnice Hlavatce na jih od Tábora. Hlavatce (přesně zem ke dvěma poplužím ve vsi Hlavatcích) příslušely do roku 1250 k záduší chýnovského kostela. Listinou z 25. března 1250 postupuje král Václav I. trhovou ves Chýnov s řadou práv, svobod a dalších statků (tedy včetně Hlavatců) pražskému biskupství.³² Ve druhé polovině 13. století se však Hlavatce (či alespoň jejich část) dostávají do držení drobného, nám opět neznámého, feudála Nedamira (z Hlavatců), který na listině z roku 1293 vystupuje jako svědek, a to ve služebném postavení vůči Jindřichovi z Rožmberka.³³ Během 14. století se podle této lokality píše rozvětvený drobný feudální rod, i když např. patronátní právo vykonávají koncem 60. let 14. století bratři Petr a Jošt z Rožmberka, což naznačuje, že i oni zde patrně byli nějak vlastnický zainteresoováni.³⁴ Někdy okolo roku 1300 byl v Hlavatcích vystavěn raně gotický kostel s patrociniem sv. Ondřeje.³⁵ Osada Malé Hlavatce (Hlavatečky) se jmenovitě objevuje v diplomatických pramenech až na konci 14. sto-

letí, přesně roku 1397, kdy umřel jejich držitel, nám blíže neznámý Šlajfeř.³⁶ Během 16. století máme řadu zmínek o Velkých i Malých Hlavatcích.³⁷ Ještě roku 1654 se hovoří o obou těchto lokalitách, přičemž z popisu vyplývá, že v té době byly z valné části pusté či zničené.³⁸ Zdá se tedy opět pravděpodobné, že k zániku osady Malé Hlavatce, nebo spíše v tomto případě ke spojení obou lokalit, dochází během druhé poloviny 17., v nejzazším případě na přelomu 17. a 18. století.

Konečně lze do studované problematiky zařadit i lokalitu Drhovice, východně od Tábora. Již na samém počátku 13. století bylo zde sídlo drobného feudála Volkmara z Drhovic, který vystupuje jako suverénní svědek na listině krále Přemysla Otakara I. pro milevský klášter z roku 1219.³⁹ Z doby předhusitské známe dalšího držitele až roku 1414, kdy se uvádí Ješek z Drhovic(e).⁴⁰ V té době však asi část (možná, že větší) vesnice Drhovic (Velkých) patřila k tzv. „nedvědicému újezdu“, poměrně to rozsáhlé majetkové državě premonstrátského kláštera v Louňovicích, jehož centrem byla vesnice Nedvědice na severozápad od Soběslavi. Této části se patrně záhy po roce 1420 zmocňují táboři a spolu s dalšími získanými statky louňovického kláštera si ji nechávají roku 1437 zapsat císařem Zikmundem.⁴¹ Ještě v roce 1452 se však podle této vsi píše drobný feudál Petr z Drhovic(e), jemuž snad díl osady příslušel.⁴² Vedle toho máme již ze 14. století bezpečná svědectví o další lokalitě zvané Drhovičky (mnohdy Malé Drhovice či Drhovičko ap.), která ležela v těsné blízkosti, na jih od vlastních Drhovic. Drhovičky byly patrně pouze poplužním dvorem, jak to vyplývá z rožmberského urbáře, pramene, kde jsou poprvé jmenovány.⁴³ Odtud asi též pocházel Velík „z Druhoniček“, vzpomenuť roku 1394 při výslechu Mikše, syna Hanušova z Dražic.⁴⁴ I ve třicátých a čtyřicátých letech 15. století nám dochované rožmberské úroční rejstříky zaznamenávají osadu Drhovičky.⁴⁵ Avšak roku 1445 Mikuláš Marajnek z „Malého Drhovice“ koupil půl lánu ve „Velikém Drhovici“ Matějovi, synu svému, u Ješka Padařovského za 5 kop gr.⁴⁶ Během druhé poloviny 15. století však opět jako majitelé (resp. spolumajitelé) lokality vystupují Rožmberkové.⁴⁷ Od roku 1459 byla jimi ves (resp. její část) či platy z ní plynoucí několikrát zastaveny.⁴⁸ Souběžně patrně spadaly podstatné části obou vesnic do majetku města Tábora, jak tuto, ne zcela jasnou majetkově právní otázku dokumentují písemné prameny první poloviny 16. století.⁴⁹ Konečně roku 1575 prodal Petr Vok z Rožmberka ves Meziříčí s pustou vsí Drhovičkami Jindřichovi Doudlebskému z Doudleb.⁵⁰ Na počátku tohoto století byla poloha zaniklé lokality Drhovičky zjištěna i v terénu. Dle Romana Cikharta „grunty zašlé vesnice patří posud ke katastru obce meziříčské. Ves samotnou sluší snad hledati v revíru borském, kde asi roku 1907 na nevysokém svahu nad potokem při dobývání pařezů našli dělníci několik fragmentů ze zásobnic. V následujícím roce při sondážním průzkumu nalezeno zde velké množství zlomků keramiky z 15. století a celý svah jevil známky osídlení.“⁵¹

Shrneme-li celou problematiku, lze dospět k těmto pracovním, obecně formulovaným závěrům. Skoro všechny uvedené lokality patří dle písemných pramenů, architektonické datace dochovaných sakrálních staveb a toponomastických hledisek k nejstarším vrstvám osídlení dnešního Táborska. Uvedené případy dokládají jeden z procesů postupných změn struktury osídlení v tomto regionu, proces koncentrace osídlení. I když o jeho vlastních příčinách se stále více méně dohadujeme, je pravděpodobné, že osady (jedná se pozitivně o dvojici lokalit) vznikly současně či v těsné časové následnosti a nesly původně identické jméno. Nejmarkantnějším příkladem toho je dvojice vesnic Řepeč a Řepeč (tj. Řepečky), nebo mladší doklad „Opařany dvoje“. Vznik těchto lokalit lze s velkou pravděpodobností klást do 13. století (hovoříme o Táborsku), v oje-

dinělých případech (např. Drhovice) snad již na samý počátek tohoto století. Relativně velmi záhy v průběhu koncentrace osídlení dochází k postupnému zvětšování jedné lokality vůči druhé.

Ve větších lokalitách byl místy již během 13. století založen kostel (Pohnání, snad i Hlavatce) nebo zde bylo sídlo držitele — curia, tvrz (patrně též Pohnání, Hlavatců, Drhovic a Dědic). Naproti tomu menší lokalita zůstává často na úrovni pouhého dvora, dvorů či nepatrné visky (např. Drhovičky, Dědičky ap.), začíná se odlišovat i toponomasticky, deminutivní formou jména první, větší lokality. V průběhu dalších staletí dochází pak k situaci, že některé z těchto osad, které vykazují vyšší životaschopnost, přežívají („vegetují“) v podobě drobných vesniček v blízkosti větších, koncentrovaných osad do současné doby (případ Pohnání — Pohnánek, Dědice — Dědičky).

Jiné postupně pustnou a posléze během 16. až počátku 18. století zcela zanikají (patrně případ lokality Řepečky či Drhovičky). Poslední skupinu tvoří konečně osady, které se v minulosti pravděpodobně spojily v jednu (patrně pro minimální vzdálenost), včetně své pluziny, takže vznikl jediný veliký katastr (případ dnešních Opařan a patrně i Hlavatců). Charakteristickým rysem pro mnohé z těchto dvojic lokalit jsou zpravidla ne zcela jasné majetkové právní vztahy v určitém delším období, kdy obě osady drží více majitelů (spolumajitelů). Často se setkáváme s více než dvěma držiteli (srv. případ Hlavatců, Opařan, Drhovic ap.). Nutno je však konstatovat v této souvislosti i podstatnou fragmentárnost písemných pramenů, zvláště pro období 13. až 15. století. Není třeba snad opětovně připomínat, že není možné do procesu strukturálních změn osídlení zahrnout každou dvojici blízkých osad, lišících se pouze deminutivní obměnou svého místního jména. Řada takových osad (dvojice lokalit) je totiž evidentně záležitostí velmi mladou z 18. až 19. století.⁵² Bude zapotřebí kriticky zhodnotit i problematiku dosud stojících lokalit, ležících nedaleko sebe a nesoucích místní jméno odlišující se přívlastkem Horní a Dolní.⁵³

Další studium této problematiky bezpochyby zpřesní naše znalosti o sídlištní síti, identifikaci a lokalizaci řady zaniklých osad.

Závěry zde naznačené jsou tedy pracovního rázu. Záleží na možnosti srovnání výsledků při řešení této otázky v různých regionech u nás, zvláště pak na systematickém archeologickém výzkumu, v případě zaniklých osad celkových plošných odkryvů. Archeologie by vedle dalšího zevrubného studia všech ostatních dostupných pramenů zásadně přispěla k potvrzení nosnosti předkládaných závěrů nebo by jejich platnost zpřesnila a doplnila.

Poznámky

- 1 M. Štěpánek, Strukturální změny středověkého osídlení I.—II., ČSČH 17, 1969 str. 457—488 a 649—679, srv. zvláště str. 459—462. Srv. dále i o něco starší studii téhož autora, Ke středověké koncentraci osídlení, Z českých dějin, Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy, Praha 1966, str. 63—75, zvl. str. 67—74.
- 2 J. Žemlička, Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století, PA 65, 1974, str. 419—465, zvláště pozn. 4 na str. 426.
- 3 Johann Gottfried Sommer, Das Königreich Böhmen, statistisch-topografisch dargestellt, X. Band, Taborer Kreis, Prag 1842, str. 294.
- 4 K polovině 13. století stavbu klade a jako o tribunovém kostele o něm hovoří Anežka Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, str. 195. Do doby krátce před polovinou 13. století datuje kostel Jiří Kuthan, Středo-

věká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, druhé vydání, České Budějovice 1977, str. 127 a zvláště pak str. 228, kde i soupis starší základní literatury.

- 5 Frant. Ant. Tingl, *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim, liber I/1 (1352—1362)*, Pragae 1867, stf. 120 (dále LC) „... ad ecclesias in Pohnanye... ad present. dom. Wikerij de Pohnanye...“ (8. duben 1360).
- 6 Josef Emler, LC III et IV, Pragae 1879, str. 220, „... ad eccl. paroch. in Pohnanye... de consensu Petri et Przibiconis fratrum de Minori Pohnanye clientum d. Vitum...“ (11. únor 1390).
- 7 J. Emler, *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igve consumptarum I*, Praha 1870, str. 48, č. 171.
- 8 Srv. např. Roman Cikhart, *Táborsko (Popis přírodní, historický a národopisný)*, IV. (Historický místopis), Tábor 1922, str. 119—120 a týž, *Šlechtické a erbovní rodiny z Táborska*, JSH 5, 1932, str. 65.
- 9 Gustav Fridrich, *Druhá kniha provolací desk dvorských z let 1395—1410*, Archiv český 35, Praha 1935, str. 178—179, č. 13, „In villa Vgezdecz et Diediczky Domka... decessit... Prziba de Dyediczek defendit...“ Např. R. Cikhart, *Táborsko IV*, str. 126 se domnívá o Dědičkách, že ves „povstala teprve po válkách husitských emfyteutisováním onoho statku, který po smrti Mareše z Dědic (1437) daroval císař Sigmund Bohuslavovi z Nemyše“. Doklad z roku 1398 jasně svědčí, že osada Dědičky je podstatně staršího data.
- 10 Vladimír Šmilauer, *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha 1960, str. 62 a 105 řadí místní jméno (MJ) Řepeč do skupiny 5, tj. do typů MJ, které se vyskytují na nejstarším území a postupují do jižních Čech.
- 11 J. Emler, *Regesta diplomatica vec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, Pragae 1882, str. 557, č. 1293 (dále RBM), „... Nos Thobias... dedimus... tres villas episcopatuī nostri... quarum due vocantur uno nomine Rzepez et vocatur Bethcici cum agris etc...“
- 12 Cituji dle dokladu uvedeného u Antonína Profouse, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*, díl III (M—Ř), Praha 1951, str. 557. R. Cikhart, *Táborsko IV*, str. 79 zná MJ Malá Řepeč již k roku 1604, ale bez citace pramene.
- 13 Dle Josefa Hejny, *Paměti statků: opařanského, podbořského, dobronického a stadleckého*, Tábor 1885, str. 35, p. 35.
- 14 J. Hejna, *Paměti statků*, str. 29.
- 15 J. Hejna, *Paměti statků*, str. 219—220.
- 16 J. Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen*, XIV. Theil, Taborer Kreis, Prag und Wien 1790, str. 154, „... Kaschowicz oder Rzepezcky v. 9 N...“ Dle tohoto autora pak všichni badatelé, regionální v to nevyjímaje, ztotožňovali obě tyto lokality. Srv. např. R. Cikhart, *Táborsko IV*, str. 79, dále A. Profous, *Místní jména*, díl III, str. 557, či F. Roubík, *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách* str. 54, kde shrnuta i další starší literatura.
- 17 Kášovice jsou poprvé doloženy v rožmberském urbáři asi z osmdesátých let 14. století. Srv. Josef Truhlář, *Urbář zboží rožmberského z roku 1379*, Praha 1880, str. 44, č. 390 (Bona in Przibeniczek pertinencia) — „Villa Kassowicz habet XI laneos, quorum quilibet censuat annuatim per unam sexag. tantum.“ Z roku 1394 máme další údaj o Kášovicích, dochovaný v Popravčí knize pánův z Rožmberka, vydal František Mareš, Praha 1878, str. 5, ve výslechu Václava pastýře z Kášovic, v němž vypověděl kromě jiného, že „... s Petrem s pastýřem z Kášovic a s Petrem synem Vojslavovým odtadž ukradl jest dva čebry žita a jednu hus Mamákovi tu z Kašovic.“ Další doklady k MJ Kášovice srv. A. Profous, *Místní jména v Čechách*, díl III, Praha 1949, str. 211.
- 18 SÚA Praha, fond Indikační skici, kraj tábořský, č. inv. 414 (Řepeč). Není tedy přesné a správné tvrzení např. R. Cikharta, *Táborsko IV*, str. 36—37, že „později dostala se ves (rozuměj Kášovice) ke statku Stádleckému a na počátku 17. století svedena byla na nový dvůr, při němž bylo roku 1750 polí pod 112 strychů 3 měř.

výsevku.“ Dle shora citované indikační skice z roku 1830 existovala tedy vedle sebe ves i dvůr stejného MJ.

- 19 Nálezové okolnosti a získaný materiál popsán (značně stručně) u Josefa Švehly, Drobyty k starému místopisu Táborska, I. Zašlé vesnice, Věstník jihočeských muzeí, r. 1911, č. 7 (Musejní spolek v Soběslavi č. 18), str. 43—44, dále srv. i R. Cikhart, Zašlé vesnice na Táborsku, ČSPSČ 28, 1920, str. 20 (s datací nálezů do roku 1906).
- 20 To např. učinil R. Cikhart ve studii cit. v pozn. 19, týž, Táborsko IV, str. 36—37, dále srv. podobný závěr F. Roubíka, Soupis a mapa zaniklých osad, str. 54. Naproti tomu J. Švehla ve stati cit. v pozn. 19 soudil, že se jedná o jinou údajnou zaniklou vesnici zvanou Hájek (podle názvu Hájek les).
- 21 Ferdinand Tadra, Soudní akta konsistoře pražské (Acta judiciaria consistorii Pragensis), část V., Praha 1899, str. 332, č. 103, „... in villis Oparzen et Smilowicz et in Srzitim“ (správce statků je ustanoven).
- 22 G. Fridrich, Druhá kniha provolací desk dvorských z let 1395—1410, AČ 35, Praha 1395, str. 286—287, č. 58. „In villis Oparzen Michahel et Anka soror ipsius decesserunt. Litera proclamacionis in Pieskam (26. května 1410)... In villa Oparzen...curiacum medio laneo agrorum, agris, pratis,... et dothalicium Ancze in superiori curia (!) cum agris,... Idem Bohunco de Gytrzychowicz nomine Mathie de Oparzan deffendit...“
- 23 Originál v SOA Třeboň, fond Historica, č. 246 A. Seznam rozebral, zhodnotil a jména bývalých táborů a jejich ručitelů ve formě tabulky vydal Josef Macek, Tábor v husitském revolučním hnutí, díl II, Praha 1955, exkurs I, str. 373—382. Jméno Kubice z Opařan Větších, uteklého z Tábora patrně někdy v roce 1423, uvedeno na str. 380, č. 15.
- 24 August Sedláček, Zbytky register králův římských a českých z let 1361—1480, Historický archiv ČA č. 39, Praha 1915, str. 198, č. 1444 (zápis k 30. lednu 1437).
- 25 Srv. pozn. 21, 22 a 24. Je zajímavé, že v poměrně značně dochovaném písemném materiálu doby předhusitské pražského arcibiskupství i vyšehradské kapituly nemáme, kromě shora cit. nepřímých zmínek, žádné další úplnější svědectví o těchto vesnicích.
- 26 A. Sedláček, Zbytky register, str. 256, č. 28 (zápis z 19. června 1460), „Král Jiří potvrzuje obci Táborské zápis... (na) dvoje Opařany arcibiskupství k Týnu a kanovnictví Vyšehradského...“
- 27 Srv. František August Slavík, Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných, Tábor 1884, str. 74, č. 6.
- 28 Četné doklady přináší J. Hejna, Paměti statků, např. str. 2—4 či 40—41.
- 29 Srv. Fr. A. Slavík, Panství tábořské, str. 56, dle urbáře města Tábora z první poloviny 16. století (1547). Stručný popis a obsah tohoto pramene podal naposledy Adolf Kalný a kol., Soupis urbářů jihočeských archivů (1378—1773) II (Inventáře, katalogy a tematické rejstříky k fondům jihočeských archivů č. 50), České Budějovice 1976, str. 285—286, č. 305.
- 30 J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen, str. 44, „... Wopařan... Das Dorf wird seiner Lage nach in das Obere und Untere abgetheilt“. Srv. i J. Hejna, Paměti statků, str. 40 a pozn. 50 zde — „Opařany horní a dolní“ (v horních kostel).
- 31 Adolf Patera a Eduard Šittler, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese milevském, Praha 1898, str. 120.
- 32 Jindřich Šebánek a Saša Dušková, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1, Pragae 1962, str. 334—335, č. 183 „... in villa Glavathci de terra ad duas araturas...“ K termínu „aratura“ (popluží) srv. František Graus, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, díl I, Praha 1953, str. 322—324. Dále srv. i studii Aleny Šubrtové-Petráňové, Staré aratrum — pluh jako usedlostní jednotka, ČSPS 64, 1956, str. 22—28.
- 33 RBM II, str. 696—697, č. 1623. Ve společné listině Jindřicha z Rožmberka a Smila z Nových Hradů pro klášter vyšebrodský, vydané v Soběslavi 12. července 1293, svědčí i „... d. Nedamirus de Lobanitz,... (miles) d. Henrici de Rosenberch...“. K predikátu „de Lobanitz“ tj. „z Hlavatců“ srv. A. Profous, Místní jména v Čechách, díl I, Praha 1947, str. 556, podobně i Ernst Schwarz, Volks-

- tumsgeschichte der Sudetenländer, Handbuch der sudetendeutschen Kulturgeschichte, 3. Band, I. Teil: Böhmen, München 1965, str. 44.
- 34 Stručný přehled dějin Hlavatců podává např. R. Cikhart, Táborsko IV, str. 203 až 204.
- 35 Emanuel Poche a kol., Umělecké památky Čech 1 (A—J), Praha 1977, str. 377 až 378.
- 36 AČ 35, str. 270, č. 20. „In villa Hlawatczich minori Slayferz decessit. Litera proclamationis in Pieskam (před 28. října 1397) . . . census in Hlawatecz minori et in Welhotczie . . .“
- 37 Např. srv. doklad z roku 1558 cit. A. Profousem, Místní jména v Čechách, díl I, str. 556 či prodej vsi Malé Hlavatce Jošta Hozlaurovi z Hozlau a na Rodném mladšímu bratru Volfovi z 26. dubna 1596, SÚA Praha, fond DZ 171 D 7.
- 38 R. Cikhart, Táborsko IV, str. 204.
- 39 G. Fridrich, CDB II, Pragae 1912, str. 175, č. 188 „ . . . , Wolchmar de Druhovic, . . . “.
- 40 AČ 3, Praha 1844, str. 484—485, č. 148 „ . . . Mareš z Dědic v dluhu 90 kop . . . též Ješkovi z Druhovice“ (zápis z 28. října 1414).
- 41 Srv. August Sedláček, Paměti kláštera v Louňovicích, Výroční zpráva c. k. vyššího reálného gymnasia v Táboře za školní rok 1891, Tábor 1891, str. 5—30, zvl. str. 9 a 11—12 a dále R. Cikhart, Z minulosti Drhovic, JSH 16, 1947, str. 57—71, zvl. str. 57.
- 42 Blažena Rynešová a Josef Pelikán, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, sv. IV (1449—1462), Praha 1954, str. 350, č. 488 (zápis ze srpna 1452 proti císaři Fridrichovi).
- 43 J. Truhlář, Urbář zboží rožmberského, str. 44, č. 389. „Druhowiczie est aratura dominorum data ad hospitale in Przibenicz (Bona in Przibeniczek pertinencia).
- 44 F. Mareš, Popravčí kniha pánův z Rožmberka, str. 5, „ . . . kuoň Velíkovi z Druhoniček jest ukradl . . . “.
- 45 A. Kalný a kol., Soupis urbářů jihočeských archivů II, str. 292, č. 314 (úroční rejstřík svatojiřský z roku 1433) a str. 293, č. 315 (úroční rejstřík z cca 1440). Lokalita jest zde důsledně zvána Drahovičko, což autorům působilo značné potíže při její identifikaci, takže posléze v rejstříku soupisu je Drahovičko označeno jako neurčitelná lokalita.
- 46 R. Cikhart, Z minulosti Drhovic, str. 57 dle nejstarší dochované tábořské městské knihy z let 1432—1450.
- 47 Srv. A. Kalný a kol., Soupis urbářů II, str. 298, č. 322 (urbář panství třeboňského z druhé poloviny 15. století); opět uvedeno Drahovičko.
- 48 Josef Pelikán, Rožmberské dluhopisy z let 1457—1481, Praha 1953, str. 73—74, č. 180 „ . . . Druhovičko Malé a duvor pustý tu v Druhovičku, kterýž jest k Přibenicóm slušel . . . “ (zápis z 23. dubna 1459), srv. dále str. 117—118, č. 307 „ . . . a Malé Dr(u)hovičko a duvor řeč. Paseka . . . “ (zápis z 16. října 1464), str. 134—135, č. 353 „ . . . v Druhovičku . . . “ (zápis ze 16. října 1466) a podobně srv. str. 210 až 211, č. 614 (zápis ze 16. února 1479).
- 49 Srv. F. A. Slavík, Panství tábořské, str. 25, 27 a 60. Zdá se, že v této době nesl poplužní dvůr v Drhovičkách jméno Hůrka, což bývalo někdy vztahováno na celou tuto lokalitu, srv. F. A. Slavík, Panství tábořské, str. 60. Možné jsou snad případné majetkové přesuny mezi Tábořem a Rožmberky.
- 50 Srv. R. Cikhart, Táborsko IV, str. 17—18, týž, Minulost Drhovic, str. 71. Uvedený autor se domníval, že vesnice Drhovičky zde vznikla až po polovině 15. století (asi roku 1459) a že původně byla tato lokalita tvořena pouze poplužním dvorem Dle shora citovaných písemných pramenů lze tento názor dosti značně zpochybnit.
- 51 Srv. R. Cikhart, Zašlé vesnice na Táborsku, str. 18, týž, Táborsko IV, str. 17 až 18. Lokalizaci provedl R. Cikhart dle J. Švehly, Droby k starému místopisu Táborska, I. Zašlé vesnice, Věstník jihočeských museí, r. 1911, č. 6 (Musejní spolek v Soběslavi č. 17), str. 42—43, který tyto nálezy ztotožnil s místem pobytu tzv. adamitů z konce roku 1420 a poč. roku 1421.
- 52 Srv. V. Šmilauer, Osídlení Čech ve světle místních jmen, str. 277 a zvláště 284

uvádí celou řadu konkrétních příkladů ze 17.—19. století, kdy MJ nových osad vznikly deminutivem (způsob k označení derivovaných obcí).

53 K tomu srv. J. Žemlička, Osídlení Zbraslavska, poz. 4 na str. 426.

Zusammenfassung

Zur Problematik der mittelalterlichen Siedlungskonzentration in der Gegend von Tábor

Die Studie unternimmt den Versuch, eine der möglichen Erscheinungen zu beleuchten, die den Prozeß der Siedlungskonzentration in der Gegend von Tábor belegen. Zwei Momente dieser Erscheinung sind zu betonen: Vor allem ein Umstand, der aus dem Blick auf die Landkarte hervorgeht: In dieser Region kommen mehrere Paare von Ortschaften vor, von denen die eine, im Sinne ihrer Ausdehnung und der Bewohnerzahl kleinere, die Diminutivform des Namens der größeren Ortschaft trägt, wobei beide Ortschaften in knapper Nähe liegen.

Bei dem zweiten Moment fällt die Tatsache ins Auge, daß in der heutigen Gegend von Tábor durch schriftliche Quellen seit der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts die Existenz von Ortschaften (genauer gesprochen von Ortspaaen) belegt wird, die ursprünglich denselben Namen getragen haben. Später allerdings hat im Zuge der Besiedlungskonzentration die kleinere und weniger bedeutungsvolle Ortschaft die Diminutivform des Namens der größeren angenommen oder es ist zumindest zur Unterscheidung der Namen mit Hilfe der Beifügung Malá(é), Menší (Klein-) gekommen, während man bei der ersten Ortschaft nicht selten die kontrastierende Namensbeifügung Velká(ö), Větší (Groß-) findet.

Im großen und ganzen läßt sich die Problematik in folgende allgemein formulierte Schlüsse zusammenfassen: Fast alle dieser Ortschaften gehören nach den schriftlichen Quellen, der architektonischen Datierung erhaltener Sakralbauten und toponomastischen Gesichtspunkten zu den ältesten Besiedlungsschichten der heutigen Gegend von Tábor. Die angeführten Beispiele belegen einen der Prozesse der fortschreitenden Strukturänderungen der Besiedlung dieser Region, nämlich den Prozeß der Besiedlungskonzentration. Trotzdem über ihre eigentlichen Ursachen noch immer keine Klarheit herrscht, ist es wahrscheinlich, daß die Siedlungen (es handelt sich immer um Ortspaarpaare) gleichzeitig oder knapp nacheinander entstanden sind und ursprünglich identische Namen trugen. Das markanteste Beispiel sind die Ortspaarpaare Řepeč und Řepeč (d. i. Řepečky, etwa Klein-Řepeč), oder als jüngerer Beleg „Opařany dvoje“ („Doppel-Opařany“). Die Entstehung dieser Ortschaften kann man mit hoher Wahrscheinlichkeit in das 13. Jahrhundert verlegen (wir sprechen von der Gegend Tábor), in vereinzelt Fällen vielleicht hart an den Beginn dieses Jahrhunderts. Relativ sehr bald überflügelt dann im Laufe der Besiedlungskonzentration die eine Ortschaft die andere.

In größeren Ortschaften wurde schon im Laufe des 13. Jahrhunderts eine Kirche gegründet (Pohnání, Hlavatce) oder es gab dort den Sitz eines Feudalherrn — curia, Feste (wahrscheinlich auch in Pohnání, Hlavatce, Drhovice und Dědice). Dagegen verharret die kleinere Ortschaft nicht selten auf dem Niveau eines bloßen Anwesens, mehrerer Gehöfte oder eines winzigen Dörfchens (beispielsweise Drhovičky, Dědičky u. a.), und beginnt sich auch durch die Diminutivform des Namens der größerer Ortschaft toponomastisch abzuheben. Im Laufe der folgenden Jahrhunderte kommt es dazu, daß manche dieser Siedlungen, die eine höhere Lebenskraft erweisen, als kleines Dörfchen in der Nahe größerer, konzentrierter Ortschaften bis in die heutige Zeit überleben („vegetieren“), wie die Beispiele der Ortspaarpaare Pohnání-Pohnánek, Dědice-Dědičky erkennen lassen.

Andere Siedlungen veröden allmählich und gehen schließlich im Laufe des 16. bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts völlig unter (offenbar wie Řepečky oder Drhovičky). Die letzte Gruppe bilden schließlich Siedlungen, die in der Vergangenheit einschließlich ihrer Flurbilder wahrscheinlich zu einem Ort verschmolzen sind, so daß ein einziger großer Kataster entstand (wie heute Opařany und offenbar auch

Hlavatce). Charakteristisch für viele solcher Ortschaftspaare sind in der Regel die nicht ganz klaren rechtlichen Eigentumsverhältnisse in bestimmten längeren Zeiträumen, als beide Siedlungen mehrere Besitzer (Mitbesitzer) hatten. Nicht selten begegnet man sogar mehr als zwei Besitzern (vergl. z. B. Hlavatce, Opařany, Drhovice u. a.). In diesem Zusammenhang darf man allerdings nicht einmal die Lückenhaftigkeit der schriftlichen Quellen übersehen, was besonders für die Zeit vom 13. bis 15. Jahrhundert zutrifft. Wir müssen wohl nicht wiederholen, daß es unmöglich ist, in den Prozeß der strukturellen Siedlungsänderungen jedes Paar naheliegender Siedlungen einzubeziehen, die sich nur durch die diminutive Form ihres Ortsnamens unterscheiden. Eine Reihe solcher Siedlungen (Ortschaftspaare) ist nämlich ganz evident eine Angelegenheit des 18. bis 19. Jahrhunderts. Es wird nötig sein, auch die Problematik der bestehenden Ortschaften kritisch zu werten, die unweit voneinander liegen und Ortsnamen tragen, welche sich nur durch die Beifügung Horní und Dolní (Ober- und Unter-) unterscheiden.

Das kommende Studium dieser Fragen sollte unsere Kenntnisse des Siedlungsnetzes, der Identifikation und Lokalisation einer Reihe abgekommener Siedlungen genauer fassen.